

Cercles

Revista
d'Història
Cultural

25
—
2022

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Cercles

Revista
d'Història
Cultural

25
—
2022

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

Edicions

DIRECCIÓ

Jordi Casassas (Universitat de Barcelona)

CONSELL DE REDACCIÓ

Teresa Abelló (Universitat de Barcelona)

Ferran Archilés (Universitat de València)

David Cao (GEHCI-UB)

Giovanni C. Cattini (Universitat de Barcelona)

Òscar Costa (GEHCI-UB)

Albert Ghanime (GEHCI-UB)

Santiago Izquierdo (Universitat Pompeu Fabra)

Maria Llobart (Université de Montpellier)

Antoni Marimon (Universitat de les Illes Balears)

Stéphane Michonneau (Université de Lille)

Carles Santacana (Universitat de Barcelona)

Sebastià Serra (Universitat de les Illes Balears)

COMITÈ ASSESSOR

Joseba Agirreazkuenaga (Euskal Herriko Unibertsitatea)

Paul Aubert (Université de Provence)

Albert Balcells (Universitat Autònoma de Barcelona)

Norbert Bilbeny (Universitat de Barcelona)

Jesús Contreras (Universitat de Barcelona)

Montserrat Duch (Universitat Rovira i Virgili)

Elio d'Auria (Università della Toscana)

Juan Francisco Fuentes (Universidad Complutense de Madrid)

Jean-Louis Guereña (Université François Rabelais)

Thomas S. Harrington (Trinity College)

Ivan Harsanyi (University of Pécs)

Elena Hernández Sandoica (Universidad Complutense de Madrid)

Antonis Liakos (University of Athens)

Paolo Macry (Università di Napoli Federico II)

José Carlos Mainer (Universidad de Zaragoza)

Michel Ostenc (Université de Angers)

Antoni Riera Melis (Universitat de Barcelona)

Octavio Ruiz Manjón (Universidad Complutense de Madrid)

Ismael Saz (Universitat de València)

Susanna Tavera (Universitat de Barcelona)

Joan Manel Tresserras (Universitat Autònoma de Barcelona)

Sumari

Editorial	9

Temes

El llibre de repartiment en la historiografia valenciana del segle XIX. La recepció de l'edició de Pròsper de Bofarull.	13

Pau Viciano

El paper dels arxius en la construcció dels estats nació: el cas d'Espanya	41

Anna Pérez González

Contes o bajanades? El llibre per a infants al primer terç del segle XX	67

Núria Obiols i Suari

Gerardo Fernández

Les trinxeres de paper. Les actuacions al voltant dels voluntaris de la Gran Guerra en la relació epistolar entre Joan Solé i Pla i Josep Subirà	101

Alejandro Acosta López

L'afer Bloch (1931): un escàndol de corrupció transnacional durant l'albada republicana?	129

Joan Torrents Juncà

<i>Tsiganologie</i> : The expert view of the "Gypsy question" in France. . . .	161

Begoña Barrera

Ressenyes

Un treball important sobre la Societat Econòmica Barcelonesa d'Amics del País	201
Albert Ghanime	

La història cultural i política d'una societat a través del periodisme .	207
Carles Santacana Torres	

Una reivindicació historiogràfica de l'«objecte polític»	213
Pep Rueda	

L'omnipresent dimensió americanista del nacionalisme espanyol . .	221
Àlex Pocino	

La biografia parlamentària en la historiografia basca	229
Giovanni C. Cattini	

Autors	235

Normes de presentació d'originals	239

Table of Contents

Editorial	9

Themes

The book of the <i>Repartiment</i> in the Valencian historiography of the 19th century. Reception of the edition of Pròsper de Bofarull	13
Pau Viciano	
The role of archives in the construction of nation-states: the case of Spain	41
Anna Pérez González	
Tales or Foolishness? Catalan books for children in the first third of the 20th century	67
Núria Obiols i Suari	
Paper trenches. Actions related to Great War volunteers in the epistolary relationship between Joan Solé i Pla and Josep Subirà.	101
Alejandro Acosta López	
The Bloch affair (1931): A transnational corruption scandal during the republican dawn?	129
Joan Torrents Juncà	
<i>Tsiganologie</i> : The expert view of the “Gypsy question” in France.	161
Begoña Barrera	

Reviews

An important work on the Barcelonesian Economic Society of Friends of the Country	201
Albert Ghanime	

The Cultural and Political History of a Society through Journalism . .	207
Carles Santacana Torres	

A historiographical claim of the “Political Objects”	213
Pep Rueda	

The omnipresent Americanist dimension of Spanish nationalism . .	221
Àlex Pocino	

Parliamentary biography in Basque historiography	229
Giovanni C. Cattini	

Authors	235

Manuscripts submission guidelines	239

«Se hace camino al andar», va dir Machado, i paga la pena recordar-ho en publicar aquest número 25 de *CERCLES. Revista d'Història Cultural*. Plantejat inicialment com un espai per a donar a conèixer les recerques i reflexions dels membres del Grup d'Estudis d'Història de la Cultura i dels Intel·lectuals (GEHCI), liderat pel doctor Jordi Casassas, el projecte —animat sobretot pels companys Albert Ghanime i Òscar Costa— de seguida es va anar eixamplant incorporant-hi investigadors i investigadores d'altres universitats, per tal de copsar i difondre els principals reptes de la història cultural actual. Al llarg d'aquests anys més de tres-centes persones han pogut utilitzar *CERCLES* com a altaveu per a difondre les seves recerques, un bagatge sens dubte important i que corrobora l'assoliment de l'objectiu principal. Una feina feta en paral·lel als grans canvis que s'han viscut en el conjunt de les publicacions científiques en els darrers anys, amb estàndards de qualitat i rigor cada cop més exigents.

Seguim fent camí, doncs, però com passa amb tots els projectes que tenen un cert recorregut, hem de lamentar la pèrdua d'alguns companys d'aquest viatge. En els darrers mesos ens han deixat Rafael Aracil i Santiago Riera Tuèbols, companys del Departament d'Història i Arqueologia, i Francesc Espinet, professor de la Universitat Autònoma de Barcelona, que van acompanyar aquesta revista des del principi. En el cas del professor Riera, vam dedicar-li el número 9 com a homenatge, l'any 2006, en què se'n resseguia la trajectòria intel·lectual.

No hem volgut convertir aquest número 25 en una publicació introspectiva o de balanç. Ho deixem per a una xifra més rodona.

Ans al contrari, hem cregut que el millor que podíem fer era donar continuïtat a la publicació de bones recerques, que veuen la llum un cop superades les avaluacions pertinents. Presentem articles d'investigadors prou reconeguts, i també alguns textos de joves historiadors que certifiquen el bon nivell de les noves promocions. Pel que fa als primers, el lector trobarà tres textos que d'una manera o altra remeten a les identitats. Pau Viciano, professor de la Universitat de València, analitza la importància del llibre del registres de Repartiment d'Antoni de Bofarull en la historiografia, base d'un determinat discurs històric. Núria Obiols i Gerardo Fernandez, professors de la Facultat d'Educació de la UB i de la Facultad de Educación y Centro de Formación del Profesorado de la UCM de Madrid, centren el seu interès en els llibres dedicats als infants de les primeres dècades del segle xx. Begoña Barrera, professora de la Universidad de Sevilla, explica la *gitanologia* com a forma de coneixement expert que es va desenvolupar a França després de la Segona Guerra Mundial. Pel que fa als més joves, Alejandro Acosta, doctor per la Universitat de Barcelona, estudia les complexes relacions entre Joan Solé i Pla i Josep Subirà, que il·lustren la dialèctica entre voluntaris catalans i espanyols a la Primera Guerra Mundial, mentre que Joan Torrent, doctorand a la Universitat Autònoma de Barcelona, ens acosta a l'Afer Bloch, un del més importants i destacats escàndols de 1930. Anna González Pérez ens presenta un estudi sobre el paper dels arxius en la construcció dels estats nacionals, fruit del seu treball de final de màster presentat a la Universitat Autònoma de Barcelona.

Finalment, el volum inclou també l'apartat de ressenyes, que volem potenciar en els propers números amb la voluntat de servei als lectors, que confiem que seguiran trobant interessants els continguts de la revista.

Els continguts de la revista estan subjectes a la llicència Creative Commons Reconeixement (by). Es permet qualsevol explotació de l'obra, incloent-hi una finalitat comercial, així com la creació d'obres derivades, la distribució de les quals també està permesa sense cap restricció.

TEMES

El llibre del repartiment en la historiografia valenciana del segle XIX. La recepció de l'edició de Pròsper de Bofarull

Pau Viciano

Universitat de València
Departament d'Història Medieval i
Ciències i Tècniques Historiogràfiques
Av. de Blasco Ibáñez, 28,
46010 València

RESUM: L'any 1856 Pròsper de Bofarull va publicar l'edició dels registres del *Repartiment* de València conservats a l'Arxiu de la Corona d'Aragó. Malgrat la importància d'aquesta font històrica, la historiografia valenciana va trigar a fer-se ressò de l'obra. A l'inici del segle XIX el projecte d'edició del Repartiment per part de l'erudit Jaume Villanueva es va veure frustrat, però la còpia manuscrita dels registres va ser utilitzada pels estudiosos locals. Finalment, trenta anys després de la seua aparició, el *Repartiment* de Bofarull va ser «descobert», difós i utilitzat per una nova generació d'historiadors que unien als ideals de la Renaixença el rigor d'una història crítica i erudita basada en les evidències documentals. En aquest sentit, l'activitat del canonge i arxiver Roc Chabàs, a través del seu contacte amb l'arxiu de Barcelona, va ser determinant per a donar a conèixer l'obra de Bofarull i, fins i tot, completar-la amb els índexs que van facilitar-ne la consulta entre els estudiosos valencians.

PARAULES CLAU: edició de fonts, fonts medievals, historiografia, Renaixença, segle XIX.

Pau VICIANO, «El llibre del repartiment en la historiografia valenciana del segle XIX. La recepció de l'edició de Pròsper de Bofarull». *Cercles. Revista d'Història Cultural*, 25, 13-39. ISSN: 1139-0158. ISSN-e: 1699-7468. DOI: 10.1344/cercles2022.25.1012. Data de recepció: 5/12/2021. Data d'acceptació: 3/2/2022. Data de publicació: 11/11/2022.

Pau.Viciano@uv.es | orcid.org/0000-0002-7190-0001

THE book of the *Repartiment* in the Valencian historiography of the 19th century. Reception of the edition of Pròsper de Bofarull

ABSTRACT: In 1856, Pròsper de Bofarull published the edition of the records of the *Repartiment* of Valencia preserved in the archive of the Crown of Aragon. Despite the importance of this historical source, Valencian historiography took a long time to pay attention to this work. At the beginning of the 19th century, the project of editing the *Repartiment* by the scholar Jaume Villanueva was thwarted, but the handwritten copy of the records would be used by local authors. Finally, thirty years after its appearance, the *Repartiment* of de Bofarull would be ‘discovered’, disseminated, and used by a new generation of historians who united the ideals of the *Renaixença* with the rigor of a critical and erudite history based on documentary evidence. In this sense, the activity of the canon and archivist Roc Chabàs, through his contact with the archive of Barcelona, was decisive in making the work of de Bofarull known, and even completing it with the indexes which facilitated consultation among Valencian scholars.

KEYWORDS: edition of sources, medieval sources, historiography, *Renaixença*, 19th century.

L'any 1856 Pròsper de Bofarull publicava *Repartimientos de los reinos de Mallorca, Valencia y Cerdeña* com a volum XI de l'emblemàtica *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón* (CODOIN). L'edició d'aquests registres, que es vinculaven a l'expansió territorial de la Corona catalanoaragonesa, s'afegia als volums dedicats al Compromís de Casp, la unió de Catalunya i Aragó, les ordenacions de la casa reial i l'organització dels municipis;¹ és a

1 Aquests documents es publicaren sota el títol comú de *Procesos de las antiguas Cortes y Parlamentos de Cataluña, Aragón y Valencia, custodiados en el Archivo General de la Corona de Aragón y publicados de Real Orden por el Archivero mayor D. Próspero de Bofarull y Mascaró*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico y Litográfico de D. José Eusebio Monfort, vols. I-VIII, 1847-1851. Els volums IX i X (1853) es dedicaren a publicar la història dels comtes d'Urgell escrita per Diego de Monfar. La seua dimensió com a arxiver i editor de

dir, als documents que fonamentaven la construcció institucional d'aquella antiga monarquia. No cal dir que, com arreu d'Europa, aquests projectes d'edicions de fonts medievals tenien una dimensió patriòtica: la de fonamentar amb rigor erudit una història nacional.² En el cas de Bofarull, la intenció era reivindicar l'aportació de Catalunya i de la Corona d'Aragó a la història de la nació espanyola. Evidentment, a mitjan segle XIX i com que es tractava d'un prohom moderat, aquest propòsit se situava en les coordenades del «patriotisme provincial»; en aquest cas, en la voluntat de contrarestar una narrativa històrica d'Espanya monopolitzada per Castella.³ Però, més enllà d'aquest rerefons ideològic, l'empresa de l'arxiver va posar a disposició dels estudiosos un enorme cabal de documentació. Una

---

documents en Rafael CONDE Y DELGADO DE MOLINA, *Reyes y archivos en la Corona de Aragón: Siete siglos de reglamentación y praxis archivística (siglos XII-XIX)*, Saragossa, Institución Fernando el Católico, 2008, i Carlos LÓPEZ RODRÍGUEZ, *Speculum: Vida i treballs de l'Arxiu de la Corona d'Aragó*, València, Irta, 2008. Sobre la col·lecció, veg. Rosa GREGORI, «El archivo de la Corona de Aragón y el mundo librario: la CODOIN, una publicación propia entre los siglos XIX y XXI», dins L. AGUSTÍ, M. BARÓ, P. J. RUEDA (eds.), *Edición y propaganda del libro: Las estrategias publicitarias en España e Hispanoamérica (siglos XVII-XX)*, València, Calambur, 2018, pp. 223-257.

2 Resulta paradigmàtic el cas d'Alemanya, sobre el qual pot veure's Antonio LINAGE CONDE, «Hacia los dos siglos de los "Monumenta Germaniae Historica"», *Signo: Revista de Historia de la Cultura Escrita*, 8, 2001, pp. 9-34. Per a França, Olivier GUYOTJEANNIN, «Aperçus sur École des Chartes au XIXe siècle», dins F. M. GIMENO BLAY (ed.), *Erudición y discurso histórico: Las instituciones europeas (s. XVIII-XIX)*, València, Universitat de València, 1993, pp. 285-307, i Lara Jennifer MOORE, *Restoring Order: The Ecole Des Chartes and the Organization of Archives and Libraries in France, 1820-1870*, Duluth (Minn.), Litwin Books, 2008. Per a una visió general, veg. Patrick J. GEARY, *The Myth of Nations: The Medieval Origins of Europe*, Princeton (N. J.), Princeton University Press, 2002, i Robert J. W. EVANS i Guy P. MARCHAL (eds.), *The Uses of the Middle Ages in Modern European States: History, Nationhood and the Search for Origins*, Basingstok, Palgrave Macmillan, 2011.

3 En aquest sentit, s'ha parlat del «catalanisme» de Bofarull. Vegeu Ramon GRAU, «El pensament històric de la dinastia Bofarull», *Barcelona: Quaderns d'Història*, 6, 2002, pp. 121-138. Sobre el lligam entre la historiografia del segle XIX i el patriotisme provincial, veg. Josep M. FRADERA, «El passat com a present (la historiografia catalana de la revolució liberal a la Renaixença)», *Recerques: Història, economia i Cultura*, 23, 1990, pp. 53-71.

altra qüestió, la que plantegem en aquest estudi, és la recepció i l'ús que se'n va fer.

En el cas de l'anomenat *Repartiment de València*, que transcriu els registres de les donacions de Jaume I en la ciutat i el seu regne,⁴ la repercussió de l'edició de Bofarull va ser molt tardana. Passaren trenta anys abans que els autors valencians, fins i tot els que iniciaven la històrica crítica basada en els documents d'arxiu, es fessin ressò del volum corresponent de la CODOIN. Val a dir que els registres eren coneguts i durant l'Antic Règim i en el moment de dissolució de les senyories s'utilitzaven com a documentació amb valor jurídic. Fins i tot hi hagué un intent d'editar-los a l'inici del segle XIX, una empresa frustrada però útil perquè la còpia manuscrita va servir de base per a nombroses disputes legals i recerques històriques. Amb tot, va ser el descobriment de l'edició de Bofarull per part de Roc Chabàs el fet que va donar a conèixer la importància d'aquesta documentació entre els historiadors erudits valencians.⁵ L'aportació de Chabàs, canonge i arxiver de la catedral de València, va consistir a difondre l'obra de Bofarull i a completar-la amb uns índexs toponímics que en facilitaven la consulta. D'aquesta manera, el *Repartiment* va ser

4 Arxiu de la Corona d'Aragó, Reial Cancelleria, registre 5 (*Donationum regni Valentie*, 1237-1252), registre 6 (*Donacionum regni Valentie et Cathalonie*, 1235-1250) i registre 7 (*Domibus Valentia*, 1239). Sobre aquests manuscrits, veg. Josep TORRÓ, «Guerra, repartiment i colonització al regne de València (1248-1249)», dins E. GUINOT i J. TORRÓ (eds.), *Repartiments medievals a la Corona d'Aragó (segles XII-XIII)*, València, PUV, 2007, pp. 201-276, esp. pp. 224-237.

5 Sobre Chabàs, promotor de la nova història crítica i erudita, veg. Mateu RODRIGO LIZONDO, «Roc Chabàs, medievalista», *Saitabi*, 46, 1996, pp. 47-66; Antoni FURIÓ, «Roc Chabàs dins la tradició historiogràfica valenciana», dins V. J. ESCARTÍ i J. E. ESTRELA (eds.), *Ballester Broseta i els erudits del segle XIX: Actes de les III Jornades Culturals (Algemest, 18, 19 i 20 de novembre de 1998)*, València, Saó, 2001, pp. 73-97; Rosa SESER PÉREZ, «Roc Chabàs. Documentar i difondre la història (Dénia, 1844-1912). I centenari de la mort», *Aguaitz*, 31, 2012, pp. 9-41.

elevat a la categoria de font cabdal de la història valenciana per part de la Renaixença local.⁶

El Repartiment abans de Bofarull

Els registres de les donacions de Jaume I eren coneguts i citats al País Valencià, almenys des del segle XVIII. Quan la monarquia borbònica, després dels decrets de Nova Planta, tractà d'aclarir quins eren els drets que heretava dels reis de l'època foral, hagué de remuntar-se a la fundació del regne, a les disposicions de Jaume I que bastiren l'estructura del patrimoni reial. Vicent Branchat, un jurista d'una família de llibreters i influent assessor de la Corona, fou l'encarregat de reunir i publicar el mig miler de documents que legitimaven les previsions regalistes i confirmaven l'intendent de València, un nou càrrec del centralisme borbònic, com a successor de l'antic ofici de batlle general del regne. En el seu tractat,⁷ publicat acuradament en tres volums entre 1784 i 1786, Branchat al·ludia a l'existència dels registres de les donacions de Jaume I, però no en va fer ús en la redacció del seu llibre. Així, en referir-se al repartiment després de la conquesta de València, citava els cronistes Beuter, Escolano i Zurita, i afegia en una nota una informació que no provenia de les obres citades:

6 Font històrica, però encara no símbol fundacional de la identitat valenciana amb projecció més enllà dels cercles erudits. Aquesta nova lectura del significat del *Repartiment* començaria a promoure's ja a l'inici del segle XX; veg. Pau VICIANO, «From historical source to identity symbol. Julià Ribera and the edition of the *Llibre del Repartiment of Valencia* (1929-1939)», *Imago Temporis: Medium Aevum*, 16, 2022 (en premsa).

7 Vicent BRANCHAT, *Tratado de los derechos y regalías que corresponden al Real Patrimonio en el reino de Valencia y de la jurisdicción del intendente como surogado en lugar del antiguo baile general*, València, Imprenta de Joseph y Tomás de Orga, 1784-1786, 3 vols.